

MLINARIK, Franc 1977: Pohorske steklarne. Maribor.

MRLIŠKA knjiga za Lovrenc na Pohorju 1877. Škofjski arhiv Maribor.

PERNAT, Tanja 1991: Naravno-geografske značilnosti kraja in prebivalstva. V: Lovrenc na Pohorju skozi stoletja 1091-1991. Lovrenc na Pohorju, str.9-19.

ROJSTNE knjige za Lovrenc na Pohorju (1901 - 1938, 1835 - 1896). Škofjski arhiv Maribor.

SGERM, Franjo 1991: Žage na Lovrenškem Pohorju. V Lovrenc na Pohorju skozi stoletja. 1091-1991. Lovrenc na Pohorju, str. 197-136.

SKUHALA, Ivan 1881: Župnija in božja pot Device Marije v Puševci. Maribor.

SPECIALNI krajevni repertorij avstrijskih dežel. IV. Štajerska. Dunaj 1918.

SPLOŠNI pregled Dravske banovine. Ljubljana 1939.

TERENSKI zapiski skupin za raziskovanje kovačev, vaških trgovin in gostiln, 1998. Etnološka delavnica Lovrenc na Pohorju. Projekt Muzej na prostem - Račji dvor.

TERŽAN, Josip 1985: Ruška kronika. Maribor.

VREŠNIK, Ožbej 1991: Zgodovinski oris do zaeetka 17.stoletja. V: Lovrenc na Pohorju skozi stoletja, 1091-1991. Lovrenc na Pohorju, str. 20-30.

ZEMLJIŠKA knjiga za Lovrenc na Pohorju, 1788-1825. Št. 2, inv.št. 1706. Pokrajinski arhiv Maribor.

ZEMLJIŠKA knjiga za Lovrenc na Pohorju. Izp. št. 17324/98, str. 297-303, Zemljiška knjiga Maribor.

MAURIČ, Feliks nedatirano: Zgodovinski razvoj

kovaštva v Lovrencu na Pohorju. Neobjavljen zapis.

ZGONIK, Mavricij 1977: Dravska dolina. Novejši razvoj kulturne pokrajine. Maribor.

WWW.LOVRENC.SI

dr. Vito Hazler

OBNOVA ŠKRABČEVE HIŠE V HROVAČI PRI RIBNICI

V nedeljo, 11. oktobra 1998, so v Hrovači pri Ribnici slovesno odprli prenovljeno Škrabčevo hišo, v kateri se je rodil znameniti slavist, frančiškan pater Stanislav Škrabec. Obnovo hiše je financiral njegov pranečak Janez Škrabec, uspešen podjetnik iz Ljubljane, sicer hrovaški rojak. Otvoritev se je navezovala na svečanosti ob 80-letnici patrove smrti, ki so potekale skozi vse leto 1998. Osrednji prireditvi sta bili v soboto, 10. oktobra, ko je bil v župnijski cerkvi sv. Štefana v Ribnici koncert Filharmoničnega orkestra in zbora Consortium

musicum ter nato še naslednji dan, v nedeljo, ko se je pred hišo sredi Hrovače zbralo nekaj čez 1500 ljudi. Čez teden dni je bil v Novi Gorici še znanstveni simpozij o pomenu Škrabčevega slavističnega dela.

V Hrovači je svečanost potekala po podobnem scenariju kot leta 1921, ko so le nekaj let po Škrabčevi smrti na pročelju njegove rojstne hiše odkrili reliefno ploščo s patrovim portretom, ki jo je izdelal France Kralj. Tokratne svečanosti so se udeležili številni gostje, politični veljaki in župani ter prebivalci ribniške doline, hišo pa je odprl kulturni minister Jožef Školjč.

V pripravah na obnovo so sodelovali skorajda vsi Hrovačani, ki so temeljito uredili in z mlaji ter zastavami okrasili svojo vas. Gospodinje so napekle toliko peciva, da bi ga gotovo bilo več kot za en ar (ocena avtorja zapisa), če bi vse s pecivom

naložene pladnje postavili enega ob drugega. In kar je še posebej pomembno, pater frančiškan Niko iz Nove Štifte je podaril 200 litrov "ta mašnega" vina. Organizator prireditve in lastnik hiše Janez Škrabec je obiskovalce pogostil s kulinaricnimi mojstrovinami Adamljeve ekipe iz podjetja Maksim iz Ljubljane, s penecim vinom ter izbranimi vrstami belih in rdečih vin. Poskrbel je tudi za priložnostno promocijsko gradivo, zbrano v lično oblikovani mapi, v kateri je bil tudi tekst avtorja tega zapisa. Objavljamo ga v nekoliko skrajšani obliki, vendar v dovolj popolnem obsegu, da je iz spisa možno razbrati vse bistvene poudarke iz obdobju priprav in fizične obnove Škrabčeve hiše. Spis je zanimiv tudi zato, ker so pri odbiranju in inventariziranju predmetov sodelovali tudi študentje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete iz Ljubljane. "Ob koncu septembra 1996 so organizatorji slovesnosti v spomin na osemdesetletnico smrti jezikoslovca, patra Stanislava Škrabca, sestavili delovno skupino za obnovo Škrabčeve hiše v Hrovači. Povabljeni so bili projektant, gospod Božidar Rot, dipl. ing. arh., nadzornik gradbenih del, gospod Anton Tanko, dipl. ing. gradb., lastnik podjetja "Grafit",

gospod Milan Henigman, gradbeni tehnik, predstavnik lastnika hiše, gospod Stane Klun, kustos ribniškega muzeja, in odgovorni konservator, Vito Hazler, dipl. etnolog in umet. zgodovinar.

Pred prvimi operativnimi sestanki delovne skupine je bilo treba pripraviti vso potrebno dokumentacijo. Podjetje Stanbiro je izdelalo tehnični posnetek hiše, podjetje Miroti d.o.o. iz Ljubljane pa je avgusta 1996 zbralo vso drugo dokumentacijsko gradivo, ki je bilo podlaga za konservatorski program. Tega je oktobra istega leta izdelal Vito Hazler.

Konservatorski program je predvidel koncept prenove po modelu "varovanje spomenika in situ s prilagojeno namembnostjo". Konservator je pri tem upošteval predloge in želje lastnika o preureditvi stanovanjskega dela stavbe v muzej z ambientalno postavitvijo in o preureditvi gospodarskega dela stavbe v lastnikovo stanovanje. Izbran je bil tudi časovni okvir za predstavitev muzejskega dela stavbe: čas do druge svetovne vojne. S tem je bil načrt strokovno utemeljen, določena pa je bila tudi trdna strategija prenove hiše in domačijskega kompleksa.

Pri obdelavi in vrednotenju gradiva (pisani viri, slikovno gradivo, pripoved Stanislava Škrabca, lastna opažanja in zapiski) je konservator uporabil metodo vrednotenja, ki se šele uveljavlja v spomeniškem varstvu in je blizu etnološkemu obravnavanju kulturnih pojavov. Domačijo je ovrednotil glede na njen:

Splošni kulturni pomen:

Na domačiji se je rodil pomemben slovenski jezikoslovec, pater Stanislav Škrabec (1844 - 1918).

Prostorski pomen:

Domačija ima zanimivo prostorsko zasnovo, ker so poslopja razporejena okrog osrednjega dvorišča v gruči. Zasnova verjetno izhaja iz srede 19. stoletja.

Zgodovinski ali časovni pomen:

Domačija je odlična priča gospodarskega razvoja ob koncu 19. in prvih štirih desetletjih 20. stoletja. Njen gospodarski in gradbeni razvoj se je ustavil pred več kot petdesetimi leti, zato so domačijske stavbe ohranile marsikatero stavbno zanimivost iz tega časovnega obdobja.

Etnološko-socialni pomen:

Dobršen del kvalitetno ohranjene stavbne opreme, orodja in naprav, pojasnjujejo gospodarsko in življenjsko raven velikega kmeta, rejca in preprodajalca konj ter govedi. V tem pogledu je domačija pomembna tudi kot okolje, v katerem je odraščal slovenski jezikoslovec, pater Stanislav Škrabec.

Likovni ali estetski pomen:

Domačijske stavbe krasi več likovno zanimivih detajlov, ki so jih izdelali usposobljeni mojstri kamnoseške, tesarske, zidarske, kleparske in mizarske obrti.

Gradbeno razvojni pomen:

Vse domačijske stavbe so pomemben člen za pojasnjevanje razvoja stavbarstva v Ribniški dolini, vse od 30-ih let 19. do 70-ih let 20. stoletja.

Nosilci prenove Škrabčeve domačije so se dogovorili, da bodo najprej obnovili hišo, nato pa kaščo, kozolec, svinjak in skedenj. Izbran je bil tudi koncept "oživljanja" domačijskih stavb. Za javnost bo dostopen muzejski del hiše, kjer bodo prirejali kulturne prireditve in družabna srečanja. V kašči bodo predstavili njeno prvotno namembnost (shrambni in sušilni pomen kašče), medtem ko je kozolec določen za razstavo lesenih vozov in kmečkih orodij. Skedenj bo po temeljiti obnovi skeletne konstrukcije in zunanjsčine pridobil novo namembnost: v notranjščino bo vgrajen sodoben muzejski prostor za predstavitev suhorobarske in lončarske zbirke.

Opisani model deloma ustreza muzejskemu konceptu "žive zgodovinske kmetije", ki je v Evropi znan predvsem pri urejanju muzejev na prostem. Temu konceptu se v primeru Škrabčeve domačije ni dalo približati v celoti, saj je domačija v zasebni lasti in je zaradi tega njena namembnost povezana z lastnikovim zasebnim in poslovnim življenjem. Kljub temu bo domačija z lastnikovim dovoljenjem odprta tudi za obisk javnosti.

Na osnovi izbranega modela prenove je arhitekt do srede leta 1997 izdelal načrt obnove Škrabčeve hiše. Vzporedno s tem so študentje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani izvedli evidentiranje vseh pomembnih eksponatov, ki so še bili ohranjeni v hiši. Zahtevno nalogo izbora,

čiščenja in osnovnega inventariziranja so opravili pod vodstvom mentorja Vita Hazlerja. Nastavili so inventarno knjigo in predmete sistemizirali po tematskih sklopih (po namembnosti in lokaciji najdišča, npr. predmet iz "hiše" je pridobil zaporedno inventarno številko predmetov, najdenih v tem prostoru in zaporedno številko vseh najdenih predmetov na domačiji). V prvem pregledu predmetov, dne 9. 5. 1997, je bilo izbranih, očiščenih in inventariziranih 321 predmetov, v drugem pregledu, dne 23. 4. 1998, pa 150 predmetov. Skupaj so pregledali 471 predmetov, ki jih je nato restavriral Milojko Kumer iz Raven pri Šoštanju.

Prvi operativni sestanek delovne skupine za obnovo je bil 18. avgusta 1997, nekaj dni potem, ko so že stekla prva pripravljajna dela. Sestali so se B. Rot, V. Hazler, M. Henigman, S. Klun, A. Tanko in g. Leskovar kot predstavnik podizvajalskega podjetja IRMA d.o.o. iz Ljubljane. Pregledali so obseg do takrat opravljenih del na hiši in se med drugim dogovorili o izvedbi temeljev, načinu pranja zunanjih in notranjih zidov, o injektiranju, obrizgavanju in zaščiti zidanih sten ter lesenih stropov s fungicidnimi premazi, o izvedbi armiranobetonske plošče nad novim stanovanjskim delom, o obliki strehe, vetrnih zaključkov in kritine. Na tem sestanku so se nekateri še zavzemali za montažo starih ali postaranih pocinkanih cevi za odvod meteorne vode s strehe. Nekaj dni kasneje je konservator predlagal vgraditev novih pocinkanih cevi in s tem na splošno ovrgel pristop nasilnega staranja novih materialov. V tem smislu so sprejeli tudi temeljno doktrino prenove, ki je predvidevala le vgrajevanje kakovostnih in novih materialov. Tako so se izognili strokovno vprašljivemu pristopu, da je treba nove materiale z umetnim staranjem čimbolj približati videzu stavbe, kakršnega je imela pred začetkom obnovitvenih del. Seveda je taka odločitev zahtevala še večji napor izvajalcev in predvsem redni nadzor konservatorja in projektanta.

Z opustitvijo "romantično-nostalgicnega" načina prenove kulturnega spomenika so nosilci prenove preusmerili svoje znanje predvsem v izboljšanje tehnologije obdelave materialov. To so zahtevali od vseh izvajalskih skupin, zato je bila končna podoba obnovljenega spomenika razmeroma usklajena. Zlasti konservator in projektant sta sproti spremljala in preverjala izvedbo vsakršnega zidarskega, tesarskega, pečarskega, mizarskega ali kovaškega dela ter se o vsakem načrtovanem posegu temeljito pogovorila. Šele nato sta sprejela

končno odločitev o izvedbi.

Izvajalec del je priskrbel dobre in razumne delavce za vse vrste gradbenih in obrtniških del. Zato so bila pojasnila projektanta in konservatorja razmeroma kratka, saj so vsi hitro dojeli smisel njihovih navodil. Nekajkrat so tudi sami opozorili na še boljše rešitve, kar sta idejna nosilca prenove z veseljem upoštevala.

Obnova kulturnega spomenika je predvsem skupinsko delo, ki vsebuje vse oblike strokovnega konservatorskega dela, arhitektonskega načrtovanja ter vse možne sestavine sodobnega in klasičnega gradbeništva. Toda to skupinsko delo ne bi bilo uspešno, če bi nosilci obnove zanemarili detajle. Prav na njih si "prenovitelji" pogosto "polomijo zobe". Zato je treba vso skrb posvetiti tudi na videz nepomembnim fazam dela, kot so na primer zasnova in izvedba strehe, namestitvev zaščitnih letev, uporaba ustreznih kritine, oblika stavbnega pohištva, izvedba ometov, izdelava pečnic in kovaškega okovja ter še vrsta drugih

drobnih zidarskih in obrtniških del. Prav v tem pogledu so delovne ekipe v celoti izkazale in potrdile svojo kakovost. Mizar Starc iz Prigojice je kakovostno izdelal stavbno pohištvo, opaz na zunanjščini, položil podnice in opravil še vrsto drugih del. Tudi zidarski mojster Sakab Čuskić, njegov pomočnik Lojz Češark - Lukež, ki je skrbel za dobro voljo, in drugi delavci Milana Henigmana so delo opravili zelo dobro. Izkazali so se monterji centralne kurjave, ki so v hišo vgradili najnovejšo ogrevalno tehnologijo. Tudi električarji so povsem upoštevali navodila konservatorja za muzejski del in navodila projektanta za stanovanjski del stavbe. Pomemben delež h kakovostni prenovi stavbe je prispevalo tudi podjetje "GPS" KIT iz Rogaške Slatine, ki je izdelalo kovaško okovje za okna in vrata. Izjemen je tudi delež podjetja Peči - Keramika d.o.o. iz Novega mesta, ki je po originalnih izdelalo kopije peči v "hiši" in "kambri" in nato še pozidalo obe peči. V podjetju imajo prvovrstnega tehnologa, ki je pri izdelavi novih pečnic upošteval tudi

lončarjeve napake na originalih. Pri zaključnih delih v stanovanjskem delu stavbe je sodeloval mizar Vlado Koritnik, ki je izdelal prvovrstne hrastove stopnice. Ves projekt prenove je bil izpeljan kot šolski primer dobrega sodelovanja med lastnikom, konservatorjem, projektantom in izvajalci del. Prav delež lastnika, gospoda Janeza Škrabca in njegove družine, je bil v tem primeru odločujoč. Zato so priprave na obnovo, raziskave objekta in ves postopek fizične obnove potekali povsem nemoteno. Dveletna prenova spomenika je nedvomno slovenski rekord, zato je lahko vzor za podobna prizadevanja drugod.

Vsem, ki so sodelovali pri obnovi Škrabčeve hiše in so v to vložili vse svoje znanje, najlepša hvala!"

Mojca Tercelj Otorepec

MATJAŽEVA DOMAČIJA - BUDNARJEVA HIŠA

Hiša, o kateri pišem, stoji v Zgornjih Palovčah številka 5, v kamniški občini. Domačija nosi dve imeni, kot je za slovensko podeželje značilno. Prvo je domače ime, drugo pa predstavlja ime zadnjega lastnika Florjana Budnarja. Konec šestdesetih let tega stoletja je hišo komisija v sestavi d.i.a. Bojana Schlegla in ravnateljice kamniškega muzeja Mirine Zupančič predlagala, da se spomeniško zaščiti. Zavod za

varstvo naravne in kulturne dediščine v Kranju in Kulturna skupnost v Kamniku sta se zavzela, da bi Budnarjevo hišo ohranila kot etnološki spomenik in situ. Tako je lastnik Florjan Budnar hišo leta 1986 prodal Kulturni skupnosti v Kamniku. Dve leti pozneje so se na stavbi pričela obnovitvena dela. Konservatorski program zanjo je bil izdelan šele leta 1991, ko je k njej pristopil etnolog konservator. Isti zavod je predlagal, da bi hišo

razglasili za kulturni spomenik, kar se je zgodilo 11. junija 1991.

Hiša je 20. novembra 1998 dočakala ponovno odprtje in je pripravljena za občasno življenje v njej.